

Міждисциплінарні аспекти довіри та обману в криміналістиці та судовій експертизі

Світлана Афанасенко

кандидат юридичних наук, доцент, судовий експерт відділу науково-методичного та інформаційно-аналітичного забезпечення експертної діяльності, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3017-1683>, e-mail: afanasenosvitlana@gmail.com

Розглянуто психологічні механізми довіри та обману як виклик для судової експертизи й криміналістики. Показано вплив їх на достовірність доказів та перспективи інтеграції психології комунікації в судово-експертну практику.

Ключові слова: довіра; обман; судова експертиза; криміналістика; віктимізація.

Psychology of Trust and Deception as a Methodological Challenge for Forensic Examination and Criminalistics

Svitlana Afanasenko

The psychological mechanisms of trust and deception are considered as a methodological challenge for forensic examination and criminalistics. Their impact on the reliability of evidence and the prospects for integrating communication psychology into forensic practice are demonstrated.

Keywords: trust; deception; forensic examination; criminalistics; victimization.

Сучасна судова експертиза перебуває на етапі глибокої трансформації, що зумовлена цифровізацією, міжнародною інтеграцією та потребою в гармонізації методик. Проблема довіри та обману в правовому процесі набуває особливої актуальності, адже вона визначає достовірність доказів та ефективність правосуддя. В умовах реформування української судово-експертної системи важливо враховувати міжнародні стандарти, зокрема керівництво Європейської мережі інститутів судових наук (далі — *ENFSI*) та рекомендації Національної академії наук США (далі — *NRC*), що забезпечують уніфікацію підходів та підвищують авторитет експертних установ.

Довіра у психології розглядається як багатовимірний феномен, що поєднує когнітивні, емоційні й соціальні механізми. У правовому контексті вона виступає гарантією легітимності висновків, адже саме довіра визначає їхню доказову силу та впливає на сприйняття судом і суспільством [1]. Важливо розрізнити інституційну довіру (до експертних установ) та персональну довіру (до конкретного експерта), адже обидва рівні взаємопов'язані й формують загальну картину сприйняття результатів експертизи.

Обман у психології визначається як форма порушення комунікації, спрямована на

приховування істини або створення хибного уявлення. Він може проявлятися як у вербальних повідомленнях, так і в невербальній поведінці, включно з мімікою, жестами, інтонацією. Дослідження Пола Екмана свідчать, що мікроекспреси та інші невербальні індикатори можуть слугувати важливими сигналами неправдивості, проте їхня інтерпретація потребує високої кваліфікації та стандартизованих методик [2].

Особливе значення має феномен віктимізації, адже потерпілі нерідко стають об'єктами маніпуляцій та психологічного тиску. Це впливає на їхні показання, знижує рівень достовірності інформації й ускладнює роботу експертів. Віктимізація поєднує психологічні й соціальні чинники, що потребує спеціальних методів оцінки достовірності свідчень [3]. У цьому контексті важливим є поняття «віктимологічної довіри», яке визначає рівень готовності потерпілого співпрацювати з органами правосуддя та експертами.

Міжнародні дослідження, зокрема роботи Альдерта Врія, доводять, що ефективність виявлення неправди залежить від комплексного підходу, який поєднує когнітивний аналіз, поведінкові індикатори та контекстуальні чинники [4]. Це підтверджує необхідність ін-

теграції психології комунікації в криміналістику та судову експертизу.

Теоретичні основи проблеми довіри та обману охоплюють три важливі виміри: когнітивний (сприйняття та інтерпретація інформації), емоційний (вплив психологічного стану на достовірність показань), соціальний (взаємодія між учасниками процесу та інституційна довіра).

Судові експерти стикаються з проблемою перевірки достовірності показань, які можуть бути спотворені через психологічний стан потерпілих або навмисний обман. У багатьох випадках інформація неповна, суперечлива або навмисно викривлена, що ускладнює формування об'єктивних висновків [3]. Це створює потребу в розробленні критеріїв когнітивної достовірності, які дають змогу оцінювати не лише зміст повідомлення, а й психологічні механізми його формування.

Традиційні криміналістичні методи не завжди здатні виявити психологічні механізми маніпуляції. Дослідження Альдєрта Врїя та Пола Екмана доводять, що аналіз невербальної поведінки, мікроекспресій або суперечностей у свідченнях має обмежену ефективність і може призводити до помилкових висновків. Це потребує застосування комплексних психологічних індикаторів довіри та обману, які поєднують когнітивний, емоційний та поведінковий рівні оцінки [5].

Важливим викликом є також ризик маніпуляцій висновками експерта. У сучасних умовах експертні інституції можуть зазнавати тиску з боку сторін процесу або зовнішніх чинників, що ставить під сумнів їхню незалежність. Тому необхідно впроваджувати міжнародні стандарти оцінювання якості експертних досліджень, зокрема керівництв ENFSI, які забезпечують уніфікацію методик та підвищують рівень довіри до результатів [6].

У практиці судово-психологічних експертиз дедалі частіше застосовують індикатори довіри й обману: аналіз мікроекспресій, когнітивних пауз, суперечностей у свідченнях, а також оцінювання невербальних сигналів у комунікації. Ці методи дають змогу більш точно визначати ступінь достовірності інформації, проте потребують стандартизації та інтеграції в криміналістичну практику.

Цифрова криміналістика відкриває нові методологічні виклики. Дослідження комунікацій у соціальних мережах, де довіра та обман проявляються у специфічних формах (фейкові акаунти, дїпфейк, бот-мережі, маніпулятивні повідомлення) потребує поєднання технічних засобів аналізу цифрових даних із психологічними інструментами оцінювання достовірності. Це формує міждисциплінарний підхід, де право, криміналістика, психологія та інформаційні технології взаємодіють для забезпечення об'єктивності висновків експерта.

Майбутнє судової експертизи полягає в міждисциплінарності: поєднанні права, криміналістики, психології та інформаційних технологій. Такий підхід дає змогу не лише розширити інструментарій експертів, але й забезпечити комплексне бачення проблеми достовірності доказів. Необхідна стандартизація методик оцінювання довіри та виявлення обману, що передбачає створення єдиних критеріїв для аналізу когнітивних, емоційних і поведінкових індикаторів [7].

Міжнародна інтеграція виступає важливим чинником розвитку української судово-експертної системи. Користування керівництвами ENFSI з найкращих практик у судовій психології дає змогу гармонізувати методики, забезпечити порівнянність результатів і підвищити авторитет національних експертних установ [8]. Важливим також урахувати рекомендації NRC, які акцентують на необхідності підвищення наукової обґрунтованості та незалежності висновків експерта.

Перспективним напрямом є розвиток цифрової криміналістики, що охоплює аналіз соціальних мереж, виявлення дїпфейків, бот-мереж та інших форм маніпулятивних комунікацій. Це потребує інтеграції технічних засобів аналізу даних із психологічними методами оцінювання достовірності, що формує новий рівень міждисциплінарної співпраці.

Перспективи розвитку судової експертизи визначаються трьома важливими чинниками: міждисциплінарність (право, криміналістика, психологія, IT), стандартизація й гармонізація методик (ENFSI, NRC), цифрова трансформація.

Довіра та обман — основні психологічні категорії, що визначають ефективність судової експертизи. Їх дослідження дає змогу глибше зрозуміти механізми формування достовірності доказів.

Сучасні виклики актуалізують потребу в міждисциплінарному підході й упровадженні міжнародних стандартів. Важливим завданням для України є підвищення

незалежності експертних інституцій, стандартизація методик та інтеграція психологічних індикаторів у криміналістичну практику.

Подальший розвиток судової експертизи має ґрунтуватися на трьох стратегічних засадах: міждисциплінарність, міжнародна інтеграція та гармонізація стандартів, цифрова трансформація та адаптація до нових викликів.

Перелік джерел посилання

1. Гаврилук Р. Судово-психологічна експертиза: методологічні аспекти. Харків, 2020.
2. Ekman P. *Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage*. New York, 2020.
3. Костицький М. Теорія судової експертизи: сучасні виклики. Львів, 2021.
4. Vrij A. *Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities*. Chichester: Wiley, 2018.
5. Hartwig M., Bond C. Why Do Lie-Catchers Fail? A Lens Model Meta-Analysis of Human Lie Judgments. *Psychological Bulletin*, 2014.
6. Стеценко С. Криміналістика в умовах цифрової трансформації. Київ, 2022.
7. National Research Council. *Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward*. Washington Press, 2009.
8. ENFSI. *Best Practice Manual for Forensic Psychology*. Brussels: ENFSI, 2021.